

COMUNICĂRI

Marin ȘALARI

**LOCUL ȘI ROLUL MĂNĂȘTIRILOR ÎN VIAȚA SOCIALĂ ȘI CULTURALĂ A BASARABIEI
(A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-lea – PRIMA JUMĂTATE A SEC. XX)**

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.4438023

Rezumat

**Locul și rolul mănăștirilor în viața socială și culturală
din Basarabia
(a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima
jumătate a sec. al XX)**

În articolul dat, bazat pe surse arhivistice, este expus locul și rolul comunității monahale în viața culturală și socială a Basarabiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX. O atenție deosebită este acordată activității călugărilor din organizații religioase precum filiala Chișinău a Societății Palestiniene Imperiale Ortodoxe și Frăția lui Hristos și a școlilor pe lângă mănăștiri. Este prezentată o descriere detaliată a compoziției sociale și de vârstă a elevilor, precum și a subiectelor pe care le-au studiat. Articolul acordă o atenție specială participării clerului la Primul Război Mondial (1914–1918). În acest context, este prezentată în detaliu participarea novicilor din mănăștiri în cadrul Frăției muncitorești basarabene, al cărei atelier era situat în casa mănăștirii. Se atrage atenția asupra faptului că mănăștirile și monahismul s-au manifestat în deschiderea la Chișinău a Orfelinatului basarabean (1915), destinat copiilor soldaților căzuți. Sunt subliniate activitățile caritabile ale fraților monahi în strângerea de fonduri și îmbrăcăminte pentru soldați. Autorul publică, de asemenea, materiale despre activitatea de tipărire, care s-au desfășurat la unele mănăștiri. Se subliniază că în această perioadă în unele mănăștiri basarabene s-a păstrat încă tradiția copierii scrise de mână.

Cuvinte-cheie: Basarabia, mănăștiri, biserica, călugări, viața spirituală, statut.

Резюме

**Место и роль монастырей в общественной и
культурной жизни Бессарабии
(вторая половина XIX – первая половина XX в.)**

В представленной статье автор, основываясь на архивных источниках, отразил место и роль монашеской общности в культурной и общественной жизни Бессарабии во второй половине XIX – первой половине XX в. Особое внимание уделяется деятельности монахов в таких религиозных организациях, как Кишиневское отделение Императорского православного палестинского общества и Христо-Рождественское братство. Также автор остановился на вопросе деятельности монастырских школ. Дается подробное описание социального и возрастного состава учащихся, а также предметов, которым они обучались. Кроме того, в статье уделено внимание участию представителей духовенства в Первой мировой войне (1914–1918 гг.). В этом контексте подробно представлено участие послушников монастырей в деятельности Бессарабского трудового братства, мастерская которого размещалась

в монастырском доме. Обращается внимание на тот факт, что монастыри и монашество проявили себя в деле открытия в Кишиневе Бессарабского сиротского приюта (1915), предназначенного для детей павших воинов. Подчеркивается благотворительная деятельность монастырской братии в сборе средств и одежды для воинов. Также автор публикует материал о книгопечатной деятельности при ряде монастырей. Подчеркивается, что в указанный период в некоторых бессарабских монастырях все же была сохранена традиция рукописного копирования.

Ключевые слова: Бессарабия, монастырь, церковь, монахи, духовная жизнь, устав.

Summary

**The place and role of monasteries in the social and
cultural life of Bessarabia
(sec. half of the XIX century – the beginning of the
XX century)**

In the present article, the place and role of the monastic community in the cultural and social life of Bessarabia in the second half of the XIX century – the beginning of the XX century is revealed based on archival sources. The author pays special attention to the activity of monks in such religious organizations as the Chisinau branch of the Palestinian Imperial Orthodox Society, the Brotherhood of Christ, and the monastery schools. It is presented a detailed description of the social composition and of the age of the students, as well as the disciplines they studied. The article pays special attention to the participation of the clergy in Word War I (1914–1918). In this context, the participation of the novices of monasteries within Bessarabian Workers' Brotherhood, whose workshop was located in the monastery house, is presented in detail. Attention is drawn to the fact that monasteries and monasticism manifested themselves in the opening in Chisinau of the Bessarabian Orphanage (1915), intended for the children of fallen soldiers. The caritable activities of the monastic brothers in fundraising and clothing collecting for soldiers are highlighted. The author also publishes materials about the printing activity, which took place at some monasteries. It is pointed out that the tradition of copying by hand is preserved during this period in some Bessarabian monasteries.

Key words: Bessarabia, monastery, church, monks, spiritual life, status.

În a două jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătatea a sec. XX, mănăștirile cu frățiile lor monahale continuă să joace un rol important în viața socială a Basarabiei. Una dintre formele de manifestare în acest domeniu este participarea la diverse societăți (asociații) și donația de bani în beneficiul lor. Clerul basa-

rabeau a fost mereu implicat în activitatea Societății misionare ortodoxe, care avea misiunea de a îndrepta spre credința ortodoxă necreștinii care locuiau în Imperiul rus. Frăția monahală s-a implicat activ în realizarea acestui obiectiv. În anul 1880, la Chișinău a fost deschis Comitetul eparhial al acestei societăți. Printre membrii acesteia s-au numărat stareții mănăstirilor: arhimandritul Inochentie, arhimandritul Porfirie de la Schitul Dobrușa, Iosif de la Mănăstirea Saharna, Sinesie de la Mănăstirea Japca. Aici erau și ieromonahii: Agafedor, Antonie, Isidor și Pantelimon de la Mănăstirea Hârbovăț, Gurie de la Mănăstirea Noul Neamț, Xenofont de la Mănăstirea Suruceni, Nicanor Schitului Condrița, Teoctist de la Mănăstirea Căpriana (Отчет 1905: 4, 7-8). În anul 1881, arhimandritul Benedict a devenit membru cu drepturi depline al Societății misionare ortodoxe (ANRM, f. 1269, inv. 1, d. 5, ff. 5v.-6).

Printre membrii Societății s-au numărat și călugări de la Mănăstirea Zografu de pe Sfântul Munte Athos: egumenul, starețul Teofilact, ieromonahii Domețian și Teodorit, călugărul Panaret. Acest fapt se explică prin legătura lor cu Mănăstirea închinată Căpriana și cu Schitul Condrița. Doar în lunile iulie-august 1896 au venit următoarele donații: de la arhimandritul protopop Leonid – 10 rub., de la călugări și novici ai Mănăstirii Hârjauca – 2 rub. 22 cop., de la Mănăstirea Hârbovăț – 6 rub., de la Mănăstirea Răciula – 4 rub. 65 cop., de la Mănăstirea Frumoașa – 1 rub. 20 cop., de la Mănăstirea Țigănești – 1 rub. 15 cop. și de la Mănăstirea Vărzărești – 4 rub. 15 cop. (Объявление... 1897: 37).

Clerul local s-a manifestat și în cadrul altor organizații religioase. La 2 ianuarie 1897, în Basarabia și-a început activitatea filiala Chișinău a Societății Imperiale Ortodoxe Ruse din Palestina (Отчет... 1916: 3). Membrii ei colectau donații pentru pelerinii care intenționau să viziteze Țara Sfântă, organizau lecturi și discuții publice despre locurile în care s-a născut și a crescut Iisus Hristos. Mănăstirile basarabene au contribuit la menținerea acestei Societăți. Printre membrii-colaboratori pe viață ai filialei Chișinău a Societății Imperiale Ortodoxe Ruse din Palestina s-au numărat arhimandritul Gherman, egumenul Mănăstirii Noul Neamț, egumenul Paramon de la Mănăstirea Hârjauca, iar în lista membrilor colaboratori cu o contribuție anuală de 10 rub. apare numele arhimandritului Ioachim, egumenul Mănăstirii Hâncu. Conform rapoartelor pentru anul 1915, prin intermediul blagocinului mănăstirilor, arhimandritul Teognost, sfintele mănăstiri a donat 61 rub. 13 cop. Numai de la Mănăstirea Noul Neamț au fost primite 10 rub. 24 cop. (Отчет... 1916: 18, 20).

Frăția *Nașterea lui Hristos*, una din organizațiile cunoscute în Basarabia, a fost creată la 28 decembrie

1899. În beneficiul acestei Frății au fost alocate 500 rub. din veniturile obținute de pe moșiile mănăstirilor străine pentru publicarea pliantelor ruso-moldovenești și a broșurilor cu conținut religios și moral (Козак 1906: 129). În anul 1905, Frăția a publicat 52 de titluri de pliante, dintre care câte 50 de exemplare au fost trimise stareților mănăstirilor. Aceste pliante conțineau explicații ale unor rugăciuni frecvent utilizate, precum și învățături despre semnul crucii și mătaniile de rugăciune, despre taina botezului, mirungerii și pocăinței (Козак 1906: 130). Frăția s-a ocupat și de probleme cu caracter misionar. Pentru a purta discuții cu credincioșii de rit vechi (care se numeau *staroobreadți*) și cu secantții pe probleme de credință, Frăția a ales misionari din rândurile sale. Misionar antisectant pentru Eparhia Chișinăului era ieromonahul Gurie (Grosu) de la Mănăstirea Noul Neamț. La această mănăstire a fost deschisă o bibliotecă misionară, pentru care, în 1905, Frăția a cumpărat cărți cu un conținut antisectant în valoare de 73 rub. 58 cop.

Mănăstirile s-au manifestat și în activități caritabile. Începând cu anul 1881, cu permisiunea Sfântului Sinod, anual aici erau colectate donații pentru nevăzătorii. Din anul 1900 până în 1902, în ziua ofierii Sfintei Liturghii de 15 august, mănăstirile și schiturile basarabene colectau fonduri pentru construcția catedralei din Vladivostok (Отношение 1917: 100; Распоряжения... 1900: 194). Sunt cunoscute și donații substanțiale. De exemplu, în anul 1903, egumenul Mănăstirii Dobrușa, arhimandritul Porfirie, împreună cu frăția sa, au decis să doneze clerului Eparhiei Chișinăului fostul han al mănăstirii, situat în Chișinău pe str. Haralambie nr. 40-42. Ulterior, aici a fost construită o fabrică de lumânări pentru biserici și o tipografie eparhială (Парфеньев 1916: 65).

În anul 1906, episcopul Chișinăului și Hotinului Vladimir (Senikovski) a poruncit egumenilor mănăstirilor și schiturilor, prin intermediul blagocinilor, să facă în anii 1906, 1907 și 1908, de sărbătoarea Botezului Domnului, de Bobotează (6 ianuarie), o colectă (în rus. „тарелочный сбор”) de bani în beneficiul Societății caritabile militare a Crucii Albe. Blagocinii erau obligați să aducă acești bani la Consistoriu nu mai târziu de 20 iulie a fiecărui an. Din Chișinău, sumele colectate erau trimise Societății (Распоряжения 1906: 9). Societatea caritabilă a folosit acești bani pentru a ajuta soldații care aveau nevoie, care și-au pierdut sănătatea în timpul serviciului militar, copiilor, soțiilor și văduvelor acestora.

Mănăstirile basarabene au colectat donații și în anul 1907. Fondurile colectate au fost destinate suferinzilor de foame din 26 de gubernii ale Imperiului Rus (Scutaru 2010: 64).

Viața socială a mănăstirilor și frățiilor monahale a fost deosebit de activă pe durata operațiunilor mili-

tare la care luau parte băștinașii din regiune, în componența formațiunilor militare ale Imperiului Rus. Un exemplu în acest sens este apelul episcopului Vladimir (noiembrie 1904), prin care s-a adresat tuturor mănăstirilor și schiturilor Basarabiei cu rugămintea de a dona bani pentru acoperirea cheltuielilor legate de războiul ruso-japonez. Acest apel a avut un larg răsunet în rândul clerului și mirenilor basarabeni.

Mănăstirile basarabene și-au adus contribuția la ajutorul statelor balcanice (Regatul Bulgariei, Regatul Greciei, Regatul Serbiei, Regatul Muntenegrului), care, în anii 1912–1913, purtau război cu Imperiul Otoman. Ostilitățile au început la sfârșitul lunii septembrie 1912, iar deja în noiembrie, Consistoriul duhovnicesc din Chișinău a făcut apel către mănăstiri ca în fiecare duminică să colecteze donații în beneficiul Societății de Cruce Roșie din Rusia pentru a ajuta ostașii răniți și bolnavi din Uniunea Balcanică, iar într-o duminică – în beneficiul Societății de Cruce Roșie, pe rând, din fiecare stat care lupta cu Poarta Otomană (От Кишиневской... 1912: 366-367).

În perioada acțiunilor militare de pe fronturile Primului Război Mondial, mănăstirile au făcut mult pentru a ajuta armata țaristă. Bisericele mănăstirilor oficiau servicii divine. Novicii se încadrau în așa-numita Frăție de muncă din Basarabia, care avea un atelier în casa mănăstirească. În Frăție s-au încadrat voluntar circa 100 de croitori din orașul Chișinău și 20 de novici ai unor mănăstiri, care au produs 2 000 de schimburi de lenjerie. De asemenea, din 500 de pielele de miei donate au fost cusute cojocele (Капанжи 1917: 189). În afară de aceasta, clericii basarabeni au ajutat armata prin donații. De exemplu, la 24 noiembrie 1914, Comitetul duhovnicesc a colectat pentru nevoile de război donații în sumă de 105 000 rub., o mare parte din acestea provenind de la clerul și mănăstirile din Eparhia Chișinăului. Donațiile sub formă de obiecte care au ajuns la depozitul Comitetului duhovnicesc din partea populației Basarabiei au fost: 42 147 de arșini de pânză, 18 043 de cămăși, 16 244 de prosoape, 32 de puduri 39 de pfunzi de tutun, 297 de pielicele de miel și multe altele (Капанжи 1917: 190). Conform unor rapoarte, maicile renunțau la ceaiul cu zahăr, pentru ca mijloacele economisite astfel să fie trimise pentru nevoile frontului. În afară de aceasta, pentru necesitățile armatei se trimitea pe front vin pentru săvârșirea Tainei mărturisirii. Mănăstirile ofereau și asistență umanitară. Astfel, Mănăstirea Noul Neamț l-a trimis pe călugărul Filaret și pe novicele Ioan Radi să îndeplinească diverse sarcini în cadrul cantinei militare din Bender. Această mănăstire a dăruit cantinei 20 de mese și 200 de prosoape. Numai în ziua de 27 iulie 1914, Mănăstirea Noul Neamț a mobilizat 47 de frați, iar 14 zile mai târziu – 21 de frați (Scutaru 2010: 67).

Cunoaștem că în anul 1916, egumenul Mănăstirii Noul Neamț, arhimandritul Gherman, a alocat Comitetului duhovnicesc 500 rub. din mijloacele personale. Iar în ziua sărbătoririi Hramului acestei mănăstiri au fost colectate de la credincioși 684 rub. 27 cop. De la Mănăstirile Curchi, Țigănești, Cușelăuca și Hirova au fost primite 448 rub., iar de la Mănăstirea Răciula – 80 rub. (Отчет... 1916, № 12: 2, 4). Pe lângă bani, mănăstirile colectau și așa-numitele „donații în obiecte”. În anul 1915, ierodiaconul Mănăstirii Saharna Efreem și călugărul Iuvenalie au donat 20 de sticle de vin; egumenul Mănăstirii Frumoasa, ieromonahul Dositiei a donat 1 pud 35 de pfunzi de cupru; egumenul Mănăstirii Suruceni, Dionisie – 500 de arșini de pânză și 600 de sticle de vin; egumenul Mănăstirii Noul Neamț, arhimandritul Gherman – 200 de prosoape; egumenul Mănăstirii Căpriană, Arhimandritul Teoflact – 210 arșini de pânză; egumena Mănăstirii Tabăra, monahia Neonila – 1 pud 25 de pfunzi de cupru, 13 puduri de fier; Mănăstirea Curchi – 4 ½ puduri de cupru și 5 puduri de fier; egumena Mănăstirii Hirova, Nionila – 21 rub., 8 prosoape, 60 de arșini de pânză, 20 de puduri de fasole, 20 de puduri de făină, 7 puduri de crupe, 26 de puduri de cupru și fier (Отчет... 1916, № 15-16: 50, 54, 57, 58).

În anul 1916, stareții mănăstirilor au făcut donații semnificative în beneficiul Comitetului duhovnicesc. Acest lucru este demonstrat de rapoartele care s-au păstrat. Potrivit unuia dintre acestea, egumenul Mănăstirii Dobrușa, arhimandritul Antim a donat 280 de sticle de vin; egumenul Mănăstirii Saharna, ieromonahul Inochentie – 27 de sticle; egumenul Mănăstirii Jașca, ieromonahul Porfirie – 73 de sticle; egumenul Mănăstirii Suruceni, ieromonahul Dionisie – 112 de sticle; egumenul Mănăstirii Noul Neamț, arhimandritul Gherman – 115 de sticle; starețul Mănăstirii Hârjauca, egumenul Paramon – 181 de sticle de vin; starețul Mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul Teognost – 200 de sticle de vin (Отчет... 1916, № 39: 23).

Mănăstirile cu frațiile lor monahale au contribuit la deschiderea în Chișinău a Orfelinatlui din Basarabia, destinat copiilor soldaților care au murit în război, copii cu vârste între 2 și 10 ani. Ideea deschiderii unui orfelinat aparține arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului, Platon (Rojdestvenski). În ziua deschiderii Orfelinatlui, la 20 decembrie 1915, a avut loc o procesiune religioasă cu aducerea de la Catedrală în clădirea Orfelinatlui a icoanei Maicii Domnului de la Hârbovăț (Лашков, Мухоморова 1917: 2). În primul an de funcționare a Orfelinatlui, 45 de copii orfani și-au găsit aici adăpost. Peste puțin timp, în anul 1916, mănăstirile au alocat 10 mii rub. pentru construcția clădirii permanente a Orfelinatlui din Basarabia și a unei mănăstiri de maici pe lângă acesta. În aceste scopuri nobile au fost făcute și următoarele donații:

200 rub. de la starețul și frăția monahală a Mănăstirii Suruceni; 232 rub. – de la Mănăstirea Răciula și 100 rub. au fost alocate de novicele acestei mănăstiri Marfa Suhorucikina și Ksenia Parmuzinova; 170 rub. 50 cop. – de la Teofilact, egumenul Mănăstirii Căpriana și a schitului Condrița; 96 rub. 20 cop. – de la Mănăstirea Hârbovăț; 36 rub. – de la Mănăstirea Cetatea din Ismail. Mănăstirile mai alocau anual 3 000 rub. Blagocinul mănăstirilor, arhimandritul Teognost (Donos), a donat 643 rub. 40 cop. (Отчет... 1916, № 26: 2, 4, 6; Отчет... 1917: 3, 5; Гапцова 2016: 236). Orfelinatul primea de la mănăstiri, în calitate de donație, și vite (vacii și oi). Dar grija principală pentru asigurarea alimentației în Orfelinat o avea frăția monahală de la Mănăstirea Noul Neamț, unde erau întreținute aceste vite. Este interesant că, la 9 septembrie 1916, la una dintre ședințele Comitetului duhovnicesc, s-a discutat problema transformării Mănăstirii de călugări de la Dobrușa în mănăstire de maici „pentru a asigura în viitor treburile Orfelinului” (Епархиальная... 1916: 784). Pentru îngrijirea copiilor orfani au fost aduse călugărițe și novice de la mănăstirile de maici. În legătură cu aceasta, pe lângă Orfelinat a fost înființată Comunitatea femeilor, în care au intrat 80 de surori novice. Îngrijitoarea Comunității a devenit maica Teofania de la Mănăstirea Răciula. Diriguitorul surorilor și a secției de pe str. Pușkin a Orfelinului a fost monahia Nionila de la Mănăstirea Hirova. Monahia Severina era administratoarea livezii și viei de la Mănăstirea Hirova. Călugărița Nimfodora de la Mănăstirea Răciula i-a fost încredințată administrarea Paraclisului *Icoana Maicii Domnului de la Hârbovăț*, situat în livada Orfelinului. Monahia Natalia de la Mănăstirea Kazan-Makarievsk conducea un atelier de croitorie (Лашков, Муратова 1917: 10-11). În cadrul acestui atelier, fetițele mai mari studiau lucrul de mână sub îndrumarea surorilor și a femeilor meșterite invitate. Aici erau confecționate haine, lenjerie, ciorapi pentru copiii din Orfelinat și pentru surorile-novice. Grija de copiii orfani nu s-a limitat doar la deschiderea Orfelinului. La 16 martie 1917, autoritățile eparhiale au decis să adăpostească în mănăstiri, pe durata verii, orfanii bolnavi și slăbiți.

Din inițiativa preotului V. Guma, la Chișinău a fost creat cenobiul Comunitatea *Sfintele femei mironosițe Marta și Maria* în componența căreia intrau 13 călugărițe și surori-novice (Scutaru 2010: 68). La fel, în anul 1916, la Chișinău din inițiativa arhiepiscopului Anastasie, a clericilor de la Catedrală și a orașenilor înstăriți a fost deschisă o *cantină*. Aici puteau lua masa oamenii nevoiași. La cantină lucrau 13 călugărițe (sub conducerea maicii superioare Magdalena), care veneau din diferite mănăstiri basarabene (Puiu 1919: 85).

În perioada marilor sărbători bisericești, mănăs-

tirile colectau mijloace pentru diverse nevoi sociale. Astfel, de exemplu, la 11 mai 1917, de ziua Înălțării Domnului, în timpul Sfintei liturghii, la Mănăstirea Hârjauca s-au colectat 100 rub. pentru amenajarea unei cantine ieftine (Гума 1917: 427).

Pe lângă participarea în acțiuni de caritate, călugării plecau voluntari pe front, unde îi susțineau din punct de vedere spiritual pe ostași. Alături de soldați și ofițeri, ei împărțeau toate greutățile războiului, deseori au fost chiar decorați cu ordine și medalii de stat. Unul dintre aceștia a fost ieromonahul Augustin de la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârbovăț, care s-a remarcat în Primul Război Mondial. Pentru serviciul eminent și sârguincios, „pentru munca deosebită, depusă în timpul acțiunilor de luptă”, țarul Nicolai al II-lea l-a decorat cu Ordinul *Sfânta Ana* de gradul III, cu săbii (Высочайшие... 1916: 3). În anul 1917, pleacă voluntar pe front ieromonahul Teofan de la Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* din Ismail. Din spusele contemporanilor, el era „o persoană foarte simplă, accesibilă și cu demnitate” (Aduge 2013: 677).

La începutul sec. XX continuau relațiile dintre clerul din Basarabia și cel român. De exemplu, în aprilie 1911, mănăstirile din Eparhia Chișinăului și Hotinului au fost vizitate de către starețul Mănăstirii Slatina, arhimandritul Varsanufie (Ionescu). În ciuda faptului că duhovnicului român i s-a permis să viziteze Basarabia, Sfântul Sinod atenționa conducerea eparhială din Chișinău, ca aceasta, prin intermediul paracliserilor și blagocinilor, să aibă grijă ca arhimandritul Varsanufie „sa nu aducă nimic sfânt, sa nu facă slujbe fără permisiunea autorităților eparhiale și să nu colecteze donații (Указ... 1911: 124). Se consolidau legăturile între clerul ambelor țări și în anii Primului Război Mondial. La 2 ianuarie 1917, arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului Anastasie (Gribanovski) a vizitat orașul Iași, unde s-a întâlnit cu Mitropolitul Moldovei Pimen (Georgescu). Este interesant faptul că, în timpul întâlnirii reprezentanților celor două Biserici ortodoxe, arhiepiscopul Anastasie i-a propus Mitropolitului Pimen ca „în caz de necesitate și din motive militare, să transfere instituțiile de cult la Chișinău și la mănăstirile din Basarabia” (Гума 1917: 119).

În această perioadă, pe lângă mănăstiri își continuau activitatea școlile. Funcționa școala de pe lângă Mănăstirea de călugări din Suruceni. Despre existența acestei școli mărturisește *Raportul* despre starea mănăstirii pentru anul 1882, în care este menționat că învățătorul acestei școli, arhimandritul Ermogen, trăia într-o chilie pentru călugări. Cel mai probabil școala a fost deschisă în decembrie 1882, deoarece la 3 decembrie a aceluiași an Ermogen a fost transferat de la Mănăstirea Dobrușa la Schitul Suruceni (ANRM, f. 1269, inv. 1, d. 1, ff. 1, 11, 12.). În același an și la Mănăstirea

Japca funcționa o școală. Pentru ea a fost alocată clădirea din apropierea bisericii de vară, lângă intrarea în livadă. Școala de la Mănăstirea Dobrușa era situată într-o casă separată, acoperită cu stuf. Învățătorii și elevii trăiau pe teritoriul mănăstirii în 7 chilii vechi (ANRM, f. 1269, inv. 1, d. 2, f. 1v.; d. 3, f. 1v.).

Potrivit unor surse, în anul 1884, școlile de pe lângă mănăstiri erau frecventate de 300 elevi. Din aceștia, numai la școala de la Mănăstirea Saharna învățau 15 elevi (Xenofontov, Eșanu 2013: 545). Astfel de instituții de învățământ erau frecventate de copiii fețelor bisericești, ai țăranilor și ai novicilor. Pe lângă școli deseori se organizau coruri. Despre nivelul de pregătire al elevilor vorbește P. Ciudețki, care, în 1880, a avut ocazia să comunice cu unii elevi ai școlilor de pe lângă Mănăstirile Hârbovăț și Curchi. Ciudețki remarcă „răspunsurile bune, în viziunea copiilor, la diferite întrebări” (Чудецкий 1882: 89). El menționează și faptul că, în timpul slujbei bisericești, copiii cântau armonios și recitau bine în strană. Potrivit lui Ciudețki, toate acestea se datorau „ambianței minunate din școală”: „În dormitoare, pentru fiecare băiat – în mănăstirile de călugări, și pentru fiecare fetiță – în mănăstirile de maici, este câte un pat separat, iar lenjeria de pat este destul de bună și se păstrează curat” (Чудецкий 1882: 89).

Este cunoscut că, în anii 1884–1888, la școala pregătitoare de pe lângă Mănăstirea Curchi a învățat viitorul Mitropolit al Basarabiei Gurie (Grosu). După cum spuneau contemporanii săi, aflarea la mănăstire „...a lăsat asupra copilului o impresie puternică și i-a determinat alegerea drumului său în viață” (Архимандрит Гурій 1918).

În anul 1884, Mănăstirile Curchi, Dobrușa, Hirova, Răciula și Coșelăuca întrețineau copiii în școli din propriile mijloace. Conform statisticilor, în acest an, școlile de pe lângă mănăstiri erau frecventate de 108 băieți și 87 de fete, dintre care 59 erau copii orfani. Tot atunci, la școala de pe lângă Mănăstirea Dobrușa erau înscriși 15 elevi, la Curchi – 11, la Hârbovăț – 19, la Hârjauca – 10, la Saharna – 21, la Japca – 18, la Călărășeuca – 7, la Frumoasa – 9, la Hâncu – 6, la Noul Neamț – 7, la Schitul Suruceni – 7; la Schiturile pentru călugărițe: Tabăra – 15, Hirova – 11, Răciula – 12, Vărzărești – 10, Coșeleuca – 24 (Scutaru 2010: 105).

La Schitul Suruceni elevii erau împărțiți în trei grupe. În prima se învăța religia, în a doua – facerea lumii și a omului, în a treia – rugăciunile. Limba rusă se învăța împreună cu slavona bisericească (limba liturgică a bisericilor ortodoxe din arealul slav).

Din cauza faptului că în unele școli de pe lângă mănăstiri nu existau cămine, aici nu veneau elevi și, de regulă, ele încetau să mai activeze. Aceasta a fost soarta școlilor de la Mănăstirile Frumoasa, Hâncu și Suruceni, care și-au închis ușile în anul 1888. Le-a luat

locul școala de la Mănăstirea Hârbovăț, care avea un cămin cu 14 locuri. Școlile mănăstirești de la Saharna și de la Călărășeuca au încetat să mai activeze în anul 1893 (Xenofontov, Eșanu 2013: 545). Tot atunci a fost deschisă și instituția de învățământ cu cămin pe lângă schitul Tabăra. În conformitate cu datele din anul 1884, aici continua să activeze școala, însă aceasta nu le oferea elevilor spațiu de trai temporar (Agachi 2010: 88). Astfel, în anul 1894, în Basarabia existau 10 școli mănăstirești, dintre care 8 aveau cămine, 5 erau pentru băieți și 3 pentru fete, iar 2 dintre ele, cele de la Mănăstirile Vărzărești și Tabăra, erau pentru fete și se aflau în afara mănăstirii (Scutaru 2010: 106).

Conform datelor statistice, în anul 1904, în școlile mănăstirești cu o singură clasă învățau 56 de băieți și 100 de fete. Din care la Vărzărești – 36 de fete, la Curchi – 8 băieți, la Hirova – 12 fete, la Dobrușa – 8 băieți, la Hârbovăț – 18 băieți, la Hârjauca – 7 băieți, la Răciula – 19 fete, la Tabăra – 5 băieți și 20 de fete, la Coșelăuca – 20 de fete, la Japca – 10 fete (Scutaru 2010: 104).

Din anul 1894, școlile mănăstirești erau subordonate Consiliului Eparhial Școlar. La 27 martie 1907, Consiliului a decis să comaseze 8 școli mănăstirești, care dispuneau de cămin și să deschidă 2 școli (pe lângă Mănăstirea Hârjauca și Schitul Răciula) pentru 40 de elevi. Alegerea acestor două mănăstiri nu a fost întâmplătoare, ele erau situate în apropiere de calea ferată, ceea ce ar fi facilitat venirea elevilor la școală. Pentru întreținerea acestor instituții de învățământ se preconiza alocarea a 10 4000 rub. anual din fondul mănăstirilor închinete (Scutaru 2010: 107).

Documentele atestă că, în anul 1908, pe lângă Mănăstirile de călugări Hârbovăț și Japca și Mănăstirile de maici de la Răciula, Hirova și Coșelăuca existau școli-orfeline pentru copiii orfani ai clericilor, unde îi pregăteau pe aceștia pentru admiterea la școlile duhovnicești. În același timp, pe lângă Schiturile de maici Vărzărești și Tabăra funcționau școli de zi pentru copii. În perioada menționată, toate școlile mănăstirești zilnic erau întreținute din surse financiare ale mănăstirilor de peste hotare: 800 rub. pentru orfelinate și 300 rub. pentru școlile de zi (Candu 2014: 104). De asemenea, autoritățile ecleziastice preconizau alocarea de mijloace pentru deschiderea școlilor pentru frații care demonstau capacități de învățare (Scutaru 2010: 68).

Asupra nivelului de învățământ al elevilor și starea școlilor mănăstirești influențau cadrele didactice, care, după cum se știe, erau schimbate des. De exemplu, la 29 septembrie 1883, învățătorul școlii mănăstirești de la Curchi Andrei Pavlenco a fost transferat la școala mănăstirească de la Japca, iar în locul lui a fost numit studentul Seminarului Teologic din Chișinău Aleksandr Gaevski (Распоряжения... 1883: 164).

Deși mănăstirile aveau destule greutăți, ele alocau surse și pentru întreținerea școlilor parohiale de pe întreg teritoriul Eparhiei Chișinăului și Hotinului. Numai în ianuarie 1888, în acest scop au fost alocate de la Mănăstirile: Căpriană – 7 rub., Condița – 4 rub., Curchi – 3 rub., Saharna – 3 rub. 20 cop., Japca – 5 rub., Frumoasa – 40 rub. 91 cop., Coșeleuca – 3 rub. (От Епархиального... 1888: 132). În 1887 din fondul funciar format din veniturile obținute de pe domeniile care aparțineau mănăstirilor de peste hotare au fost alocați bani pentru construcția a 20 de școli parohiale începătoare. Anual pentru întreținerea unei astfel de școli se alocu câte 436 rub., iar în total – 8 720 rub. (Об устройстве... 1887: 895).

Pe lângă Mănăstirea Japca exista o școală agricolă. Elevele acestei școli au fost antrenate într-un cor, care a devenit foarte cunoscut în împrejurimi. Acest cor a participat la sfințirea solemnă a noii biserici, construită la cimitirul ortodox din Soroca. La vecernie acest cor a cântat sub conducerea regentului corului arhieresc preotul Mihail Berezovschi (Постолакий 1916: 830). Era cunoscut și corul de elevi de la Mănăstirea Curchi. Acest cor la 21 iunie 1913 a participat la sfânta liturghie ținută în limba română de către episcopul din Akkerman Gavriil (Cepur) la Biserica Sfântul Gheorghe din Chișinău (Golub 2000: 43).

Închiderea unor școli a afectat nivelul educațional al călugărilor. În anul 1908, blagocinul mănăstirilor și schiturilor Teoctist informa despre insuficienta știință de carte în mediul monahal. El observa că obștea monahală poate citi bine „dar mai mult în graiul local moldovenesc” (Scutaru 2010: 103). Erau unii călugări care nu puteau să-și scrie nici numele. Lucrurile nu erau mai bune nici la cei care conduceau mănăstirile, mulți egumeni aveau educație monahală elementară, unde erau învățați doar să citească și să scrie. Cu toate acestea, oricine intra la mănăstire încerca să învețe carte.

La începutul sec. XX s-a discutat despre organizarea la Chișinău a cursurilor superioare pentru fete. În acest scop, la 5 iulie 1916, sub conducerea arhiepiscopului Anastasie, a avut loc ședința membrilor comisiei cu privire la instituirea acestor cursuri. Se știe că la ședință a participat stareța Mănăstirii Japca Ecaterina, maici cu studii superioare. La aceste cursuri se preconiza să fie predate teologia, pedagogia, învățământul extrașcolar, arheologia, istoria, geologia, geografia și etnologia Basarabiei (Епархиальная... 1916: 658). În anul 1916, pe lângă Mănăstirea Japca era o școală pentru fetițele rămase orfane în timpul Primului Război Mondial (300 de eleve), gimnaziu, o școală de gospodărie pentru fete și o școală de pregătire a învățătoarelor, cu durata de studii de doi ani (Xenofontov 2013: 442). Este de menționat faptul că, prin erudiția lor, învățătoarele de la școlile mănăstirești deseori

ajungeau să ocupe funcția de stareță a așezământului sfânt. Drept exemplu poate servi monahia Ana, care a predat până în anul 1916 la școala mănăstirească de la Varzărești, iar ulterior a fost numită stareță la Schitul de călugărițe de la Tabăra (Назначения 1916: 271).

La Adunarea extraordinară a clerului și mirenilor din Eparhia Chișinăului (19–25 aprilie 1917), care a avut loc la Chișinău, a fost prezentat proiectul *Cu privire la transformările temporare și reforma radicală a învățământului teologic* (От Бессарабского... 1917: 74). În conformitate cu cele expuse în acest proiect, la posturile didactice și administrative puteau fi aleși și călugări (art. 3).

Frăția monahală își petrecea timpul liber „citind cărți folositoare sufletului, respectând regulamentul de trai în chilii, în exerciții pregătitoare de citire și cântare pentru serviciul divin care urma” (Candu 2013: 103). Potrivit spuselor contemporanilor, lectura preferată pentru călugări era cea despre viața sfinților.

În unele mănăstiri din Basarabia s-a păstrat tradiția de copiere a textelor în manuscris. De exemplu, în anul 1902, novicele Mănăstirii Căpriană Ioan Tanasevici a copiat originalul din limba română: „*Prohodul / D(o)mnului D(u)mnezeu și Mântu/itoriul nostru Ii(su) s H(risto)s. / Carele să cântă în sf(â)nta și marea vi/neri sara la priveghiere, întocmit dupre cum / să cântă Grecești fără scădere, sau inmu/lțire de vre o slavă*” (Cereteu 2018: 151).

Referințe bibliografice / References

- Adauge M. Mănăstirea Cetatea. În: Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Chișinău, 2013, p. 673-678.
- Agachi A. Istoria Mănăstirii Hâncu. 1677–2010. Chișinău: Pontos, 2010. 245 p.
- Arhiva Națională a Republicii Moldova, f. 1269, inv. 1, d. 1, 2, 3, 5.
- Candu T. Aspecte privind viața monahală în Basarabia la începutul secolului XX. Raportul arhimandritului Teognost (Donos) din 1908. În: Buletin științific al tinerilor istorici. Vol. II. Chișinău, 2013, p. 101-112.
- Cereteu I. Cartea românească veche în Estul Moldovei (sec. XVI–XIX). Teză de doctor habilitat în istorie. Chișinău, 2018. 307 p.
- Golub V. Mănăstirea Curchi. Orhei: [S. n.], 2000. 143 p.
- Scutaru S. Biserica ortodoxă din Basarabia între 1882–1918. Teza de doctor în științe istorice. Chișinău, 2010. 213 p.
- Xenofontov I. Mănăstirea Japca. În: Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Chișinău, 2013, p. 441-468.
- Xenofontov I., Eșanu A. Mănăstirea Saharna. În: Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Chișinău, 2013, p. 541-556.
- Архимандрит Гурий. În: Сфатул Цэрий. Кишинев, 1918, 12 июля. / Архимандрит Гурii. In: Сфатул Цэрий.

Chișinău, 1918, 12 iulie.

Высочайшие награды. În: Кишиневские епархиальные ведомости (în continuare – КЕВ). 1916, № 1–2, с. 3. / Vysochajshie nagrady. In: Kishinevskie eparhial'nye vedomosti (în continuare – КЕВ), 1916, № 1–2, с. 3.

Гарусова О. Платоновский приют. К истории благотворительности в Бессарабии в годы Первой мировой войны. În: Русин, 2016, nr. 3, с. 232-246. / Garusova O. Platonovskij prijut. K istorii blagotvoritel'nosti v Bessarabii v gody Pervoj mirovoj vojny. In: Rusin, 2016, nr. 3, с. 232-246.

Гума В. Высокопреосвященный архиепископ Анастасий у больных и у иноков. În: КЕВ, 1917, № 21–22, с. 426-428. / Guma V. Vysokopreosvjashennyj arhieriskop Anastasij u bol'nyh i u inokov. In: КЕВ, 1917, № 21–22, с. 426-428.

Гума В. Высокопреосвященный Анастасий на румынском фронте. În: КЕВ, 1917, № 8, с. 118-128. / Guma V. Vysokopreosveshennyj Anastasij na rumynskom fronte. In: КЕВ, 1917, № 8, с. 118-128.

Епархиальная хроника. În: КЕВ, 1916, № 31, 46, с. 658. / Eparhial'naja hronika. In: КЕВ, 1916, № 31, 46, с. 658.

Капанжи С. Болгары и гагаузы Бессарабии в Первой мировой войне 1914–1918 гг. Chișinău: Lexon-Prim, 2017. 636 с. / Karanzhi S. Bolgary i gagauzy Bessarabii v Pervoj mirovoj vojne 1914–1918 gg. Chișinău: Lexon-Prim, 2017. 636 с.

Козак В. Общее годовичное собрание членов Кишиневского Православного Христо-Рождественского братства. În: КЕВ, 1906, № 4, с. 128-133. / Kozak V. Obshhee godichnoe sobranie chlenov Kishinevskogo Pravoslavnogo Hristo-Rozhdestvenskogo bratsva. In: КЕВ, 1906, № 4, с. 128-133.

Лашков Н., Муратова О. Отчет о состоянии Бессарабского сиротского приюта для детей-сирот-войнов-героев Второй отечественной войны за 1916 г. (I-й год существования). În: КЕВ, 1917, № 18–19, с. 1-20. / Lashkov N., Muratova O. Otchet o sostojanii Bessarabskogo sirotskogo prijuta dlja detej-sirot-vojnov-geroev Vtoroj otechestvennoj vojny za 1916 g. (I-j god sushhestvovanija). In: КЕВ, 1917, № 18–19, с. 1-20.

Назначения. În: КЕВ, 1916, № 51, с. 279. / Naznachenija. In: КЕВ, 1916, № 51, с. 279.

Об устройстве церковно-приходских школ в имениях заграничных монастырей. În: КЕВ, 1887, № 23, с. 895-898. / Ob ustrojstve cerkovno-prihodskih shkol v imenijah zagranichnyh monastyrej. In: КЕВ, 1887, № 23, с. 895-898.

Объявление о пожертвованиях в пользу Православного миссионерского общества, поступивших в июне, июле и августе 1896 года. În: КЕВ, 1897, № 3, с. 37-41. / Objavlenie o pozhertvovanijah v pol'zu Pravoslavnogo missionerskogo obshhestva, postupivshih v ijune, ijule i avguste 1896 goda. In: КЕВ, 1897, № 3, с. 37-41.

От Бессарабского Епархиального исполнительного комитета. În: КЕВ, 1917, № 20, с. 1-80. / Ot Bessarabskogo Eparhial'nogo ispolnitel'nogo komiteta. In: КЕВ, 1917, № 20, с. 1-80.

От Епархиального училищного совета. În: КЕВ, 1888, № 4, с. 132. / Ot Eparhial'nogo uchilishhnogo soveta. In: КЕВ, 1888, № 4, с. 132.

От Кишиневской духовной консистории. În: КЕВ, 1912, № 46, с. 376-377. / Ot Kishinevskoj duhovnoj konsistorii. In: КЕВ, 1912, № 46, с. 376-377.

Отношение на имя Его Высокопреосвященства, Высокопреосвященнейшего Анастасия, Архиепископа Кишиневского и Хотинского. În: КЕВ, 1917, № 18–19, с. 99-101. / Otnoshenie na imja Ego Vysokopreosveshhenstva, Vysokopreosveshhennejshego Anastasija, Arhieriskopa Kishinevskogo i Hotinskogo. In: КЕВ, 1917, № 18–19, с. 99-101.

Отчет Духовного Комитета по приходу денежных пожертвований на Сиротский приют за время с 28 сентября по 1 декабря 1915 г. În: КЕВ, 1916, № 26, с. 1-14. / Otchet Duhovnogo Komiteta po prihodu denezhnyh pozhertvovanij na Sirotskij prijut za vremja s 28 sentjabrja po 1 dekabrja 1915 g. In: КЕВ, 1916, № 26, с. 1-14.

Отчет Духовного комитета по сбору вещевых пожертвований. În: КЕВ, 1916, № 15–16, с. 49-60. / Otchet Duhovnogo komiteta po sboru veshhevyyh pozhertvovanij. In: КЕВ, 1916, № 15–16, с. 49-60.

Отчет Кишиневского епархиального комитета Православного миссионерского общества за 1905 год. În: КЕВ, 1906, № 4, с. 1-12. / Otchet Kishinevskogo eparhial'nogo komiteta Pravoslavnogo missionerskogo obshhestva za 1905 god. În: КЕВ, 1906, № 4, с. 1-12.

Отчет о деятельности Кишиневского отделения императорского православного палестинского общества за 1915 год. În: КЕВ, 1916, № 42, с. 3. / Otchet o dejatel'nosti Kishinevskogo otdelenija imperatorskogo pravoslavnogo palestinskogo obshhestva za 1915 god. In: КЕВ, 1916, № 42, с. 3.

Отчет о приходе вещевых пожертвований на Духовный комитет. În: КЕВ, 1916, № 39, с. 1-32. / Otchet o prihode veshhevyyh pozhertvovanij na Duhovnyj komitet. In: КЕВ, 1916, № 39, с. 1-32.

Отчет по сбору пожертвований на Бессарабский сиротский приют с 4 января по 24 сентября 1916 г. În: КЕВ, 1917, № 8, с. 1-8. / Otchet po sboru pozhertvovanij na Bessarabskij sirotskij prijut s 4 janvarja po 24 sentjabrja 1916 g. In: КЕВ, 1917, № 8, с. 1-8.

Отчет по сбору пожертвований на Духовный Комитет. În: КЕВ, 1916, № 12, с. 1-16. / Otchet po sboru pozhertvovanij na Duhovnyj Komitet. In: КЕВ, 1916, № 12, с. 1-16.

Парфеньев К. Об епархиальном банке и других нуждах Кишиневской епархии. În: КЕВ, 1916, № 31, с. 1-125. / Parfenëv K. Ob eparhial'nom banke i drugih nuždah Kishinevskoj eparhii. In: КЕВ, 1916, № 31, с. 1-125.

Постолакий А. Освящение кладбищенской церкви

в г. Сороках. În: КЕВ, 1916, № 50, с. 829-833. / Postolackij A. Osvjashhenie kladbishhenskoj cerkvi v g. Sorokah. In: KEV, 1916, № 50, s. 829-833.

Распоряжения епархиального начальства. În: КЕВ, 1883, № 19, с. 164; 1900, № 10, с. 191-194; 1906, № 1, с. 9. / Rasporjazhenija eparhial'nogo nachal'stva. In: KEV, 1883, № 19, s. 164; 1900, № 10, s. 191-194; 1906, № 1, s. 9.

Указ из Святейшего Правительственного Синода. În: КЕВ, 1911, № 18, с. 124. / Ukaz iz Svjatejšhego Pravitel'stvennogo Sinoda. In: KEV, 1911, № 18, s. 124.

Чудецкий П. Из монастырских документов. În: КЕВ, 1882, № 2, с. 87-117. / Chudeckij P. Iz monastyrskih dokumentov. In: KEV, 1882, № 2, s. 87-117.

Marin Șalari (Chișinău, Republica Moldova). Doctorand, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”.

Марин Шаларь (Кишинев, Республика Молдова). Докторант, Государственный университет им. Дмитрия Кантемира.

Marin Șalari (Chisinau, Republic of Moldova). PhD student, „Dimitrie Cantemir” State University.

E-mail: siluan77@mail.ru.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1376-4440>